

УДК 81'25

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-2-36>

Ганна ПРОНІНА,

orcid.org/0000-0002-9057-1071

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу та іноземних мов

Українського державного університету науки і технологій

(Дніпро, Україна) *pasko7anna@gmail.com*

Людмила ПІДДУБНА,

orcid.org/0009-0001-8597-9152

старший викладач кафедри перекладу та іноземних мов

Українського державного університету науки і технологій

(Дніпро, Україна) *herbarium1880@i.ua*

Олена АБРАМОВА,

orcid.org/0000-0002-2732-5601

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладу та іноземних мов

Українського державного університету науки і технологій

(Дніпро, Україна) *elevka@ukr.net*

ПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглянуто поняття прагматики як міждисциплінарної мовознавчої галузі, простежено зв'язок лінгвістичної прагматики та перекладацьких практик. Враховуючи не лише різноструктурний характер англійської та української мов, а й значні лінгвокультурні відмінності, особливого значення набуває проблема якісної прагматичної адаптації текстів англomовних художніх творів при перекладі українською мовою з максимальним збереженням закладеної автором семантики та стилістичного забарвлення. Досліджено засоби досягнення прагматичної адаптації при перекладі з англійської на українську мову роману «Звіяні вітром» Маргарет Мітчелл. Проаналізовано типові прагматичні трансформації як вияв прагматичної адаптації художнього тексту при перекладі. Встановлено, що відмінності у культурному коді та мовних картинах світу англофонів та потенційних україномовних реципієнтів перекладу зумовлюють потребу прагматичної адаптації певних історичних та культурних концептів. Водночас прагматична адаптація досліджуваного художнього тексту є важливим засобом досягнення адекватності перекладу через розбіжність між фоновими знаннями носіїв англійської та української мов.

Значну увагу у статті приділено аналізу прикладів прагматичної адаптації перекладачем окремих моментів роману, зокрема детально розглянуто вживані при перекладі художнього тексту прагматичні трансформації; охарактеризовано випадки адаптації архаїчної лексики, випадки збереження чи зміни регістру при перекладі, акцентовано способи передачі стилістичних нюансів для відтворення відповідної експресії роману та створення емоційного впливу на потенційного читача.

У результаті дослідження виявлено, що типовими засобами досягнення прагматичної адаптації англomовного роману «Звіяні вітром» при перекладі на українську мову постають прагматичні трансформації, серед яких найчастотнішими є прийоми додавання (ампліфікація), опущення (вилучення), експлікація імпліцитної інформації, заміна культурних концептів. При цьому встановлено, що зміна регістру спілкування та заміна мовленнєвих актів є менш типовими засобами досягнення прагматичної адаптації роману «Звіяні вітром».

Ключові слова: прагматична адаптація, прагматичні трансформації, фонові знання, мовна картина світу, адресат, адресант.

Hanna PRONINA,

orcid.org/0000-0002-9057-1071

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Translation and Foreign Languages

Ukrainian State University of Science and Technologies

(Dnipro, Ukraine) *pasko7anna@gmail.com*

Liudmyla PIDDUBNA,

orcid.org/0009-0001-8597-9152

Senior Lecturer at the Department of Translation and Foreign Languages
Ukrainian State University of Science and Technologies
(Dnipro, Ukraine) herbarium1880@i.ua**Olena ABRAMOVA,**

orcid.org/0000-0002-2732-5601

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Translation and Foreign Languages
Ukrainian State University of Science and Technologies
(Dnipro, Ukraine) elevka@ukr.net

PRAGMATIC ADAPTATION OF AN ENGLISH-LANGUAGE FICTION TEXT WHEN TRANSLATED INTO UKRAINIAN

The article examines the concept of pragmatics as an interdisciplinary linguistic field, traces the correlation between linguistic pragmatics and translation practices. Taking into account both the multistructural nature of the English and Ukrainian languages and significant linguistic and cultural differences, the problem of qualitative pragmatic adaptation of texts of English-language fiction when translated into Ukrainian with maximum preservation of the author's semantics and stylistic coloring is of a particular importance. In the paper, the means of achieving pragmatic adaptation in the translation of Margaret Mitchell's novel "Gone with the Wind" from English into Ukrainian have been investigated. Typical pragmatic transformations as a manifestation of pragmatic adaptation of a literary text in translation have been analyzed. It has been found that differences in the cultural code and linguistic worldviews of Anglophones and potential Ukrainian-speaking recipients of translation necessitate pragmatic adaptation of certain historical and cultural concepts. At the same time, pragmatic adaptation of the literary text under study is an important means of achieving translation adequacy due to the discrepancy between the background knowledge of native English and Ukrainian speakers.

The article pays considerable attention to the analysis of examples of pragmatic adaptation of certain moments of the novel by the translator, in particular, the pragmatic transformations used in the translation of the novel are considered in detail; the cases of adaptation of archaic vocabulary, cases of preservation or change of case in translation have been characterized, and the ways of conveying stylistic nuances reproducing the appropriate expressiveness of the novel and creating the emotional impact on the potential reader have been emphasized.

The study has revealed that the typical means of achieving pragmatic adaptation of the English-language novel "Gone with the Wind" when translated into Ukrainian are pragmatic transformations, among which the most frequent ones are the methods of addition (amplification), omission (elision), explication of implicit information, and replacement of cultural concepts. It has been found that the change of the register of communication and the replacement of speech acts are less typical means of achieving pragmatic adaptation of the novel "Gone with the Wind".

Key words: pragmatic adaptation, pragmatic transformations, background knowledge, linguistic worldview, addressee, addressant.

Постановка проблеми. Виклики часу вимагають від сучасного перекладача досконалого вміння використовувати прагматичні трансформації як засоби досягнення адекватного еквівалентного перекладу з англійської мови на українську, зокрема при перекладі творів світової художньої літератури в умовах активної інтеграції України до світового соціально-культурного й освітньо-наукового простору, чим і зумовлена актуальність теми.

Аналіз досліджень. Над становленням прагматики працювали такі видатні постаті, як Ч. Пірс, Дж. Ліч, Дж. Остін, Х. Грайс, С. Левінсон, а проблемі прагматичної адаптації при перекладі присвятили свої роботи сучасні українські дослідники О. Павлик, І. Шахновська, Т. Голі-Оглу та ін. Водночас з огляду на відсутність вичерпного дослідження заявленої проблеми у вітчизняному

мовознавстві, прагматичний аспект перекладу залишається актуальним напрямом для подальшого вивчення.

Мета статті – проаналізувати засоби досягнення прагматичної адаптації при перекладі художнього тексту з англійської мови на українську на матеріалі роману Маргарет Мітчелл «Звіяні вітром» у перекладі Р. Доценка.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістична прагматика, як зазначає О. Селіванова, це «галузь мовознавства, що досліджує використання й функціонування мовних знаків у процесі комунікації у взаємозв'язку з інтеракцією його суб'єктів (мовця й адресата), їхніми особливостями й самою ситуацією спілкування» (Селіванова, 2006: 582). Важливо пам'ятати, що «прагматичне значення висловлень є незрозумілим поза його інформаційним (семантичним) зміс-

том, який залежить від граматичної (синтаксичної) структури» (Селіванова, 2006: 582). Таким чином, прагматична адаптація художнього тексту при перекладі забезпечує адекватне сприйняття твору, що перекладається, потенційним читачем у новому лінгвокультурному середовищі. Так, О. Павлик вказує, що «у відтворенні прагматичного потенціалу тексту в перекладі необхідною є прагматична адаптація тексту, зумовлена різним прочитанням оригінального тексту реципієнтом – носієм мови й реципієнтом-перекладачем, який оцінює текст з точки зору представника іншої культури» (Павлик, 2020: 194). Отже, прагматична адаптація художнього тексту при перекладі є важливим фактором, що впливає на сприйняття кінцевого тексту цільовою аудиторією (у даному випадку україномовною). Розбіжність у культурному коді націй означає розбіжність у певних культурних стереотипах, які у свою чергу мають експліковане знакове (мовне) вираження. Переклад таких лінгвокультурних реалій є складним завданням для перекладача, адже для адекватного перекладу такого художнього твору мають бути прагматично адаптовані всі ті маніфестовані через текст відмінності у фонових знаннях адресанта та адресата (автора і читача), які безпосередньо впливають як на семантику, так і на стилістику твору, іншими словами, на те, які саме враження та емоції залишаться у реципієнта перекладу від прочитаного.

Під час перекладу тексту перекладач має повною мірою розуміти спільні та відмінні риси між мовними картинами світу англофонів та україномовних реципієнтів перекладу для адекватного відтворення закладеного автором тексту прагматичного впливу на потенційного читача. Прагматична адаптація включає в себе врахування лінгвокультурних особливостей, лексичних та граматичних норм мови оригіналу та перекладу, дискурс як ситуацію спілкування, учасниками якої виступають комуніканти (адресант та адресат) тощо. Таким чином, прагматична адаптація тексту при перекладі є складним комплексним процесом, що потребує особливої уваги. Так, наприклад, О. Павлик вважає «прагматичну адаптацію тексту необхідним інструментом адекватної передачі прагматичного потенціалу тексту оригіналу, який дозволяє перекладачу уникнути чинників, які могли б призвести до прагматичної неадекватності тексту перекладу, а саме: приналежність реципієнта до іншого лінгвокультурного середовища чи іншої історичної епохи, неможливість сприйняття реципієнтом змісту мовлення внаслідок певних вікових, психологічних, соціальних

характеристик, недостатня обізнаність реципієнта щодо предмета мовлення» (Павлик, 2020: 195).

Прагматична адаптація може реалізуватись через прагматичні трансформації, до яких входить прийом додавання, прийом вилучення, локалізація перекладу тощо. «Компресія» англійської мови зумовлює потребу додавання або ж ампліфікації (Клименко, Зоренко 2012: 85), пор.: *The rose organdie with long pink sash was becoming, but she had worn it last summer when Melanie visited Twelve Oaks and she'd be sure to remember it. And might be catty enough to mention it* (Mitchell, 1993: 48).

Рожева сукня із органді з довгим яскраво-червоним паском була нічого, але Скарлет одягала її минулого літа, коли Мелані приїздила до Дванадцяти Дубів – вона, звісно, запам'ятала цю сукню й могла б щось уципливе зауважити з цього приводу (Мітчелл, 1992: 20). Як видно з поданих прикладів, перекладач використовує прийом додавання при перекладі метонімічної фрази, де тканина позначає виріб із неї (*The rose organdie*) і цілком слушно додає до тексту перекладу іменник «сукня», таким чином адаптуючи текст роману для адекватного його сприйняття україномовним читачем, особливо беручи до уваги, що назва тканини «органді» може бути останньому не знайома, оскільки не є широко поширеною у наш час. Прийом додавання також спостерігаємо у наступній парі речень, що допомагає якнайкраще передати прагматичне навантаження при перекладі: *'Mother is a lady and she eats,' countered Scarlett* (Mitchell, 1993: 49). – **Але ж от мама – справжня леді, а в гостях вона їсть, – заперечила Скарлет** (Мітчелл, 1992: 20). Таким чином, при перекладі було вдало експліцитно акцентовано імпліковані в оригінальному тексті роману культурні нюанси, зокрема розкрито культурний стереотип, згідно з яким для леді було поведінковою нормою утримуватись від споживання їжі на балах, прийомах тощо.

При перекладі наступного речення перекладач вдався до вилучення субстантива *trunk*, адже він не впливає на загальну рецепцію інформації, тож, є надлишковим. При цьому нейтральний іменник *clothes* прагматично адаптовано за допомогою стилістично маркованого іменника «одіння»; прислівник *so* замінено на вираз «кінець кінцем»: *So Scarlett's trunk was packed again with her mourning clothes and off she went to Atlanta ...* (Mitchell, 1993: 86). **Тож кінець кінцем жалобні одіння Скарлет знову спакували, і вона вирушила до Атланти...** (Мітчелл, 1992: 36).

Прагматичної адаптації при перекладі зазнав вираз із архаїзмом *whist*. Це слово раніше озна-

чало назву карточної гри між двома парами гравців, а тому цілком логічно, що така інформація не входить до фонових знань україномовних реципієнтів аналізованого художнього твору. Отже, можна припустити, що оригінальний вираз *Hold your whist* (вживаний в Ірландії, вихідцем з якої є батько головної героїні), що мовою перекладу означає «замовчи», міг у минулому під час гри вживатись буквально у значенні «притримай свою карту», а тому на українську мову його експліковано перекладачем за допомогою дієслова наказового способу *стривай-но*, що виступає засобом досягнення адекватності перекладу: ***Hold your whist, Puss! I said nothing against the lad, for I like him*** (Mitchell, 1993: 23). ***Стривай-но, кущоню! Я нічого йому не закидаю, він мені навіть подобається*** (Мітчелл, 1992: 10). При цьому перекладач зберігає неформальний стиль бесіди: *I said nothing against the lad ... Я нічого йому не закидаю ...* Фраза *say something against someone* «говорити щось проти когось» є досить нейтральною, але на неформальний реєстр спілкування вказує іменник *lad* – так у розмовному мовленні називали юнака. Тож в українському перекладі вжито дієслово «закидати», що означає «дорікати, бути невдоволеним», яке «задає» загальний неформальний тон, що відповідає авторському задуму.

Приклад локалізації перекладу відповідно до лінгвокультурних реалій цільової аудиторії, що тісно пов'язане з прагматичною адаптацією, спостерігається при передачі англійського субстантива *miss* на позначення молодої незаміжньої дівчини українським іменником *панночка* з аналогічною семантикою в мові перекладу: ***“Hold your tongue, Miss! I had it from John Wilkes this afternoon in the strictest confidence that Ashley’s to marry Miss Melanie”*** (Mitchell, 1993: 23). – ***Помовч, панночко! Сьогодні я почув від Джона Вілкса під великим секретом, що Ешлі одружується з Мелані*** (Мітчелл, 1992: 10).

Заміна культурного концепту спостерігається при перекладі вислову *like marries like*, який в українській версії роману замінено на більш зрозумілий україномовному читачеві ідіоматичний вираз «як душа одна», при цьому повністю зберігається семантика і емоційне забарвлення вислову, пор.: ***Only when like marries like can there be any happiness*** (Mitchell, 1993: 23). ***Подружнє щастя буває лише тоді, коли він і вона як душа одна*** (Мітчелл, 1992: 10). При цьому перекладач вдало скористався прийомами додавання і конкретизації: *happiness* – *подружнє щастя*.

Також для надання відповідного стилістичного забарвлення тексту, перекладач замінив іменник

curtains на застарілій україномовній відповідник «*фіранки*»: ***The day was warm for April and the golden sunlight streamed brilliantly into Scarlett’s room through the blue curtains of the wide windows*** (Mitchell, 1993: 47). ***День випав дуже теплий, як на квітень, і золоте сонячне проміння щедро затоплювало спальню Скарлет крізь блакитні фіранки на широких вікнах*** (Мітчелл, 1992: 20), що може бути виправданим кроком з огляду на той факт, що події твору розвивалися у 1860-х роках на півдні США, а тому вживання застарілої лексики та архаїзмів перекладачем сприяло «зануренню» читача у колорит давноминулої історичної епохи. Крім того, що перекладачем використано прийом конкретизації як вияв лексичної перекладацької трансформації, коли лексична одиниця ширшої семантики, а саме дієслово *was* (*the day was warm*) перекладається на українську мову за допомогою лексичної одиниці з більш конкретним значенням «*випав*» (*день випав дуже теплий*), адже саме це дієслово влучно передає погодні особливості і має значення «траплятися, бувати», пор.: ***Рідко коли випадав сонячний день*** (Словник української мови, 1970–1980). Як результат, текст художнього твору стає прагматично адаптованим до лінгвокультурних норм цільової мови.

Іншим випадком прагматичної адаптації є заміна культурного концепту *college*, що у сполучених штатах Америки позначає заклади вищої освіти, на його семантичний відповідник *університет*, який становить собою зрозумілий для україномовної аудиторії концепт. Калькування ж (або дослівний переклад) у цьому випадку неодмінно спричинило б непорозуміння, адже в Україні коледжі сьогодні забезпечують здобуття початкової вищої освіти як освітні заклади другого рівня акредитації. Крім того, у цьому випадку спостерігається заміна мовленнєвого акту – в україномовному перекладі наявний експресив+інтеррогатив, тоді як в оригіналі маємо інтеррогативний мовленнєвий акт: ***The war’s going to start any day, and you don’t suppose any of us would stay in college with a war going on, do you?”*** (Mitchell, 1993: 5). – ***Війна, дитятко! Не сьогодні-завтра почнеться війна, а ти що, гадаєш, ми сидітимем у стінах університету, коли інші підуть воювати?*** (Мітчелл, 1992: 1).

Як видно із поданих нижче прикладів, перекладач застосовує культурну адаптацію як вияв прагматичної адаптації (*cake* – *млинчик*), що зумовлено необхідністю справити емоційний вплив на читача та адекватно передати зображувану в художньому творі подію: ***“Try a hot cake,” said Mammy inexorably*** (Mitchell, 1993: 51). – ***Візьміть***

ще хоч *млинчика*, поки теплий, – неблаганно напосідала Мамка (Мітчелл, 1992: 21).

Щодо заміни реєстру, то такий прийом не є частотним для аналізованого перекладу роману, хоча подекуди має місце, як-от у випадку, коли оригінальне речення передає суворий формальний тон спілкування, який дещо «пом'якшується» при перекладі, пор.: *Suellen, I do not like your tone, dear* (Mitchell, 1993: 43). *Сьюлін, дороженька, мені не подобається твій тон* (Мітчелл, 1992: 18).

Висновки. Засоби прагматичної адаптації роману М. Мітчелл «Звіяні вітром» головним чином залежать від врахування перекладачем спільних та відмінних структурних особливостей мов оригіналу та перекладу, а також від

мовних картин світу носіїв англійської та української мов, що, в свою чергу зумовлює необхідність прагматичної адаптації тих чи інших концептів. Отже, прагматична адаптація художнього тексту є необхідною за наявності розбіжності між фоновими знаннями англофонів та потенційних україномовних читачів і здебільшого досягається через застосування перекладачем перекладацьких прийомів додавання (ампліфікації), вилучення, експлікації імпліцитної інформації, а також шляхом заміни культурних концептів. Водночас заміна мовленнєвих актів та заміна реєстру є менш типовими засобами досягнення прагматичної адаптації досліджуваного роману.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клименко І. М., Зоренко І. С. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії. Науковий вісник КНУ*: Зб. наук. пр. Вип. 8. 2012. С. 84–90.
2. Мітчелл М. Звіяні вітром. / пер. Р. Доценко Том 1. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1992. URL: <https://uabooks.net/reader/443/> (дата звернення: 30.01.2025).
3. Павлик О. Прагматичні аспекти в перекладі. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. Вип 31. Том 2, 2020. С. 191–196. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/31_2020/part_2/32.pdf (дата звернення: 30.01.2025).
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Словник української мови. К.: Наук. Думка, 1970–1980. URL: <https://sum.in.ua/s/vypady> (дата звернення: 30.01.2025).
6. Mitchell M. *Gone with the Wind*. New York: First Warner Books Printing, 1993. 636 p.

REFERENCES

1. Klymenko I. M., Zorenko I. S. (2012). Lexychni transformatsii pry peredachi anhliskoi politychnoi terminolohii ukrainskoiu movoiu. [Lexical transformations when rendering English political terminology into Ukrainian]. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk KNU: Zb. nauk. pr. – Philological Studies. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Collection of scientific papers. 8th edition. 2012. 84–90. [in Ukrainian]*.
2. Mitchell M. (1992). *Zviiani vitrom*. [Gone with the Wind] / per. R. Dotsenko Tom 1. Kyiv: Vydavnytstvo khudozhnoii literatury «Dnipro». URL: <https://uabooks.net/reader/443/> [in Ukrainian].
3. Pavlyk O. (2020) Prahmatychni aspekty v perekladi. [Pragmatic aspects in translation] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Movoznavstvo. Literaturoznavstvo. – Humanities Science Current Issues. Issue 31. Vol. 2, 191–196. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/31_2020/part_2/32.pdf* [in Ukrainian].
4. Selivanova O. O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics: a terminological encyclopedia] Poltava: Dovkilya-K, 2006. 716. [in Ukrainian].
5. *Slovyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tлумachnyi slovyk (1970–1980)*. [Dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary] URL: <https://sum.in.ua/s/vypady> [in Ukrainian].
6. Mitchell M. (1993) *Gone with the Wind*. New York: First Warner Books Printing. 636.